

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕВОЛЮЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ У ЇХ ДИНАМІЦІ

Розглянуто і узагальнено проблемні питання забезпечення економічного зростання на національних теренах. Обґрунтовано аттрактор забезпечення позитивної еволюції соціально-економічних систем у їх динаміці.

Discussed and summarized the issues of economic growth in the national territory. Proved positive attractor of the evolution of socio-economic systems in their dynamics.

Ключові слова: розвиток, економічне зростання, реалії, аттрактори, концепція, обґрунтування.

Вступ. Сучасний стан і динаміка соціально-економічних систем (СЕС) різного рівня ієрархії демонструють складні й неоднозначні характери процесів їх розвитку. Зокрема тренд змін впродовж 1990–2008 рр. найбільш загальної характеристики розвитку нашої країни за показником валового внутрішнього продукту (ВВП) відтворює спади і підйоми з різними часовими і фазовими проміжками, входження в періоди криз з охопленням тої чи іншої кількості елементів відносно цілісної системи з приведенням останньої в край невизначений стан. Осмислення соціально-економічного розвитку (СЕР) країни з метою передбачення в майбутньому розривів в його загальній тканині чи то проходження несприятливих періодів зі значно меншими втратами для основної маси суб'єктів економіки, упередження попадання СЕС в критичні точки з некерованою траєкторією змін передбачає експлікацію всього різноманіття економічних й соціальних зв'язків та процесів, в основі яких знаходяться економічні відносини і інтереси, й розробку концепції сталої позитивної еволюції як надійного фундаменту стратегії і тактики загальнодержавної політики.

Основною характеристикою сучасного економічного розвитку є економічне зростання. Якщо звернутися до теорії економічного зростання, то її змістом можна назвати оптимізацію пропорцій виробництва і споживання, виробництва і розподілу, цін і витрат виробництва і безліч інших. Цей процес для нашої країни як незалежної держави в принципі є новим для вивчення. Тим не менше саме йому присвячено достатню кількість досліджень, проведених О. Амошею, В. Бесєдіним, В. Гейцем, В. Голіковим, Б. Данилишиним, Б. Кваснюком, І. Лукиновим та іншими. Проте, хоча теорія і є об'єктивним відтворенням практики, вона все-таки інтерпретує у більшості випадків реалії минулих періодів економічного розвитку. Сучасність між тим демонструє досить складний і неоднозначний характер суспільної еволюції, а механізми управління в динаміці нерівноважності розроблені поки-що недостатньо глибоко. З метою започаткування розробок щодо заповнення виокремленої теоретичної прогалини в контексті відродження й підтримання еволюційного тренду СЕР країни і пропонуються результати даного дослідження.

Основний розділ. У 1991 р. Україна розпочала розбудову на власних теренах сучасної високорозвинутої країни на основі здійснення докорінних перетворень у різних сферах функціонування економіки та суспільного буття з метою переходу на якісно новий рівень життя населення. Реально питання ставилися в площині створення форм забезпечення розвитку соціально-зорієнтованої цілісної економічної системи з ринковим механізмом господарювання. Якщо відволіктися від суто методологічних особливостей здійснення в національному економічному просторі трансформаційних перетворень, то їх зміст зводився до формування порівняно з планово-адміністративною системою нових виробничо-економічних відносин і їх суб'єктів. Мова йшла про створення такого поєднання або структури системних елементів, що постійно перебувають у зміні, яке б забезпечило у процесі взаємодії їх динамічну єдність та не генерувало б втрату системою стійкості.

Не потрібно наводити докази того, що будь-яка економічна система складається з таких суб'єктів, як домогосподарства, держава і підприємства. Не вдаючись в подробиці вад структурного поєднання цих суб'єктів в планово-директивній економіці, зазначимо лише нагальну потребу в проведенні його зміни в напрямку надання кожному з них більшої економічної свободи тобто потенцій до активності у вирішенні питань розвитку. Як відомо, в ринковій економіці домогосподарства поставляють на ринок праці робочу силу, держава створює умови для доцільної діяльності і надає для користування суспільну інфраструктуру, а господарюючі одиниці на основі раціонального поєднання найнятої робочої сили з технічним капіталом та використанням в необхідних обсягах послуг інфраструктури продукують товари (роботи, послуги). Для створення подібної структури були передбачені до здійснення заходи щодо по-перше, відчуження робітників від індустріальних засобів виробництва і перетворення їх на найманих працівників, що продають свою робочу силу; по-друге, формування ефективного господаря через запровадження приватної власності на засоби виробництва; по-третє, кардинальне переструктурування господарського комплексу в руслі реальної спрямованості на задоволення потреб людей та по-четверте, до певної міри нівелювання негараздів соціальної нерівності інституціями перерозподілу доходів й соціального захисту.

За офіційними статистичними даними за станом на початок 2007 р. понад 95,8 % підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності репрезентували приватний сектор національної економіки [1, с. 17]. Близько 74,6 %

найманих працівників формували арену праці приватних підприємств [1, с. 21]. Подібні перебудовчі процеси в контексті набуття потенційними і реальними продуцентами здатностей до мінімізації засобів й часу у виробничому процесі, могли досягти своїх цілей лише за умови віднайдення механізму плавного переходу до структури ари праці спроможної забезпечити підтримку і розвиток людського потенціалу. При всіх зобов'язаннях власників приватних і колективних підприємств щодо збереження ари праці скорочення можливостей суб'єктів державного і комунального секторів економіки щодо продукування людського капіталу не віднайшло належної реакції в них. Колективно-приватний сектор не компенсував об'єктивне звуження ари праці, а, навпаки, теж облишив свої спроможності залучення робочої сили на 1 900 тис. робочих місць за станом на кінець 2006 р. Як наслідок за часи незалежного господарювання країна втратила ціле покоління робітників і фахівців, здатних до високоякісної складної роботи. Можна погодитися з точкою зору, що всі ці зміни є наслідком процесу інерції одномірного суспільного мислення, коли на підґрунті абсолютного заперечення соціальізаційних можливостей суб'єктів державного і комунального секторів економіки замирувала стихія уявленнь про фетиш приватного в цьому аспекті. Праця всупереч загальносвітовим тенденціям зі зміною форм власності не розпочала відігравати головну й критеріальну роль в матеріальному виробництві, а, навпаки, почала поступатися технічному капіталу. Концентрація 44,1 % суспільних капітальних фондів у приватній власності за станом на початок 2006 р. [2, с. 32, 33], а на сьогодні з припиненням політики відкритості щодо приватизації щонайменше 65–70 %, відсторонила певну частину працездатних членів суспільства від оволодіння новими навичками та удосконалення наявних безпосередньо на робочому місці. Підприємства взяли за основу формування людського потенціалу лише специфічні умови власного виробництва. У процесі переструктурування підприємств оновлення активної частини основних виробничих фондів, зношеність якої ще у 1991 р. наблизилася до 50 %, практично не здійснювалося. В Україні й на сьогодні близько 58 % продукції забезпечують виробництва третього технологічного укладу. На 83 % домінує цей уклад і в технологічній частині капітальних вкладень [3, с. 353]. Не претендуючи на вичерпне бачення перспектив змін господарського комплексу, ми все-таки стоїмо на позиціях того, що в цьому слід усунути всі перепони щодо забезпечення ним прогресування якісних характеристик людського потенціалу, а саме освіти та кваліфікації.

Щодо загального результату роботи, то підприємства приватного сектору реалізували у 2006 р. відповідно біля 88,5 % продукції [4, с. 103]. Проте, на жаль, очікуваних змін в економіці з корпоратизацією й приватизацією підприємств не сталося. Практично всі види діяльності із приватною формою господарювання поступалися державному сектору за рівнем ресурсовикористання й до того ж оцінювали людський капітал нижче рівня, який склався в державному секторі й по економіці в цілому [2, с. 32, 33; 4, с. 71, 110]. Середньомісячна заробітна плата найманого працівника в Україні за станом на початок 2009 р. склала 1806 грн [5, с. 399]. Світовий банк встановив для України стандарт бідності на рівні 4 дол. США на добу для однієї людини, що за діючим курсом виводить на прожитковий мінімум у 984 грн і за реальною купівельною платоспроможністю – на 2584 грн [5, с. 71, 551–558]. До цього слід додати, що у 2008 р. тільки 7 % домогосподарств (близько 3,2 млн осіб) мали середньодушовий рівень доходів понад 1920 грн [5, с. 407]. Ці реалії багато в чому обумовлюють парадокс бідності працюючої людини в нашій країні.

З позицій цих узагальнень можна стверджувати, що обрана модель трансформації чи то здійснені трансформаційні потоки обумовили не соціальну, а порівняно з радянським часом деструктивну спрямованість процесів і призвели до втрати контролю державою над макроекономічними пропорціями. Це логічний висновок, але в його інтерпретації сформувалися досить суперечливі, а порою й до кінця не визначені підходи. В прагненні надати більш прагматичну експлікацію бурхливої але, на наш погляд, безсистемної реформації, яка не принесла навіть деякого поживлення, ми спробували відійти від складених стереотипів, а то й схоластичних конструкцій складених негарздів і пояснити деструкції соціально-економічної динаміки через призму її нерівноважності.

Не вдаючись до детального опису змісту й понять складних систем, а саме такою і є національна економіка, висловимо позицію, за якою всі її характеристики значною мірою залежать від перебігу внутрішніх процесів. І саме розвиток, як результат скооперованої дії суб'єктів системи, вибудовується через формування їх певних структур потенційно здатних до самоорганізації. Сам же процес динамічного руху здійснюється не обов'язково до системного порядку вищого ступеню за рівнем соціально-економічного розвитку, а підпорядковується в силу обраних цілей одному з можливих варіантів обґрунтованого або спонтанного поєднання суб'єктів системи. Якщо йти в ногу з теорією нерівноважної термодинаміки, то такі поєднання чи то зони тяжіння можна ідентифікувати з атракторами або реальними структурами суб'єктів системи, на які еволюціонують трансформаційні процеси [6]. З подібного ствердження випливає, що економічна система за однакової кількості суб'єктів може бути по-різному впорядкованою за різними індикаторами тобто утворювати рівноважні і нерівноважні структури. В здатності породжувати різноманітні структури закладені спроможності економічних систем до пошуку чи то виявлення комбінації, яка здатна претендувати на генератор зростання.

Перебір всіх структур суб'єктів економіки, які склалися впродовж 1990–2008 рр. на національних теренах за різними атракторами (рівень роздержавлення, соціальний захист і соціальна допомога, доходи населення, ресурсовикористання тощо), дозволяє стверджувати про схильність системи до започаткування економічного зростання за умови дотримання паритетного розподілу створеного доходу між її суб'єктами [7, с. 149–156; 8, с. 249–256]. Експлікація тенденцій, репрезентованих на рис. 1, щодо розподілу доходу між суб'єктами економіки й ланцюгових темпів зростання ВВП, що сформувалися по країні в цілому і по регіонам

зокрема дає підстави до констатації факту позитивної зміни темпів приросту ВВП у 1994 р. через рух до балансу розподілу і досягнення останнього в 1999 р. З порушенням балансу розподілу доходу між суб'єктами економіки з 2000 р. система вийшла з зони тяжіння цього атрактора, вийшла в некерований стан і набула у 2008 р. передкризового стану. Окрім цього на рис. 1 чітко виокремилася у 1990–1994 рр. зона рецесії (I) щодо продукування ВВП, обумовлена різким розходженням у розподілі доходів між суб'єктами підприємництва та державою і домогосподарствами. У 1994 р. у розподілі ВВП між її суб'єктами відтворилося прагнення до певної урівноваженості, але система за інерційним характером не пододала тенденцію спаду у виробництві. Знаходження СЕС країни у полі атрактора “розподілу доходів суб'єктів економіки” в період 1995–1999 рр. (зона II) сприяло подоланню рецесійних процесів і виходу на економічне зростання. Проте зі зміною в зв'язку з перенесенням країною боргової кризи 1998–1999 рр. атрактора у 2000–2008 рр. в силу дисипативного характеру самої СЕС відбувся перехід від упорядкованої динаміки до спонтанної або некерованої (зона III). Вочевидь і прояв інерційності системи у 2000–2001 рр., у якій за проходження вже біфуркаційних процесів у розподілі та перерозподілі ВВП між суб'єктами економіки мало місце стійке економічне зростання.

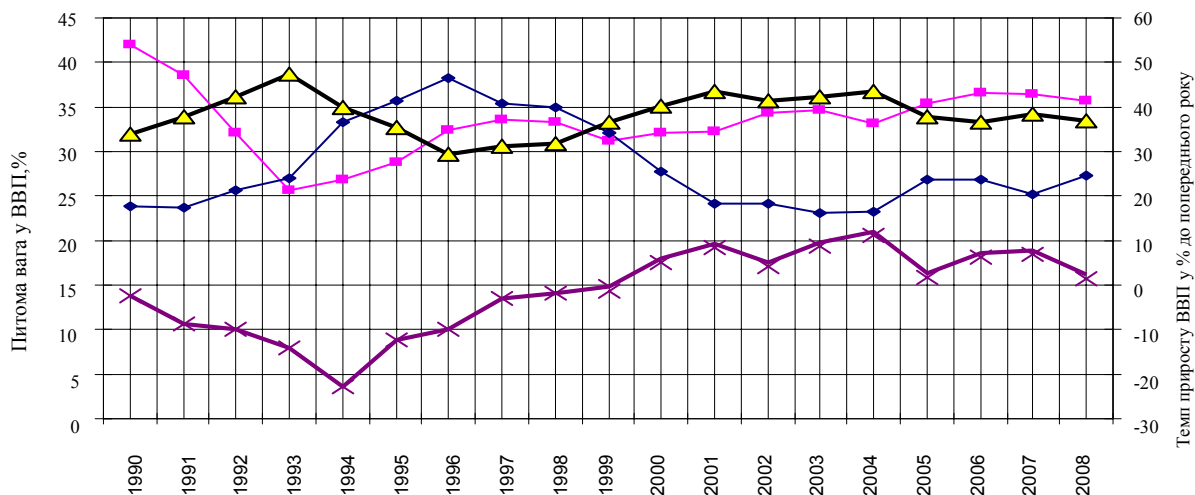

Рис. 1. Динаміка питомих ваг факторних доходів ВВП у взаємозв'язку з ланцюговими темпами його зростання в Україні (1990–2008 рр.):

-■- – змішаний дохід підприємницьких структур; -▲- – заробітна плата найманих працівників;
-◆- – податки і збори; -x- – темпи приросту ВВП, у % до переднього року

Система потенційно спроможна зберегти субординацію суб'єктів системи і знаходитися в стійкому, рівноважному стані тільки за умови відсутності у них мотивів до зміни своєї економічної поведінки. Дезорганізацію СЕС через відхід від критерію упорядкованості саме у квоті держави при розподілі ВВП можна пояснити перманентним перебуванням країни у виборчому процесі і необґрунтованими змінами в структурі доходів і витрат консолідованого бюджету. Некероване зростання економіки у 2002–2008 рр. віднаходить пояснення виключно у зовнішніх запозиченнях і стимулюванні внутрішнього споживання.

Висновки. За результатами дослідження встановлено атрактор, пов'язаний з розподілом доходів між суб'єктів економіки, який спроможний утримувати СЕС в акмеологічній зоні і передбачувати соціально-економічну динаміку. З точки зору нової парадигми забезпечення еволюційної соціально-економічної динаміки, яка орієнтує й враховує нерівноважні та незбалансовані процеси розвитку, слід продовжити апробацію її основних положень і реалізувати затим потенційні здатності поєднання воедино суто аналітичних спроможностей та удосконалення системи управління.

Література

1. Діяльність підприємств-суб'єктів підприємницької діяльності, 2006 : Стат. зб. : Ч. I. / Держкомстат України ; За ред. І. Жук. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2007. – 258 с.
2. Основні засоби України у 2005 році : Стат. бюлетень / Держкомстат України ; Відп. за вип. В. А. Головка. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2006. – 369 с.
3. Економіка України : стратегія і політика довгострокового розвитку / за ред. В. М. Гейця. – К. : Ін-т екон. прогнозування ; Фенікс, 2003. – 1008 с.
4. Діяльність підприємств-суб'єктів підприємницької діяльності, 2006 : Стат. зб. : Ч. II. / Держкомстат України ; За ред. І. Жук. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2007. – 264 с.
5. Статистичний щорічник України за 2008 рік / Держкомстат України ; За ред. О. Осауленка. – К. : ДП “Інформаційно-аналітичне агентство”, 2009. – 566 с.
6. Князева Е. Н. Синергетика как новое мировидение / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов // Вопросы философии. – 1992. – № 12. – С. 35–47.

7. Національні рахунки України за 2007 рік : Стат. зб. / Держкомстат України ; За ред. І. Нікітіної – К. : ДП “Інформаційно-аналітичне агентство”, 2009. – 248 с.

8. Національні рахунки України за 2005 рік : Стат. зб. / Держкомстат України ; За ред. І. Нікітіної. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2007. – 372 с.

УДК 339.543.0(075)

Д. В. ЧУБ

Донбаський державний технічний університет, м. Алчевськ

РЕГІОНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ В ПОБУДОВІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ

У статті визначено необхідність створення регіональної інноваційної системи, досліджено її економічну сутність, визначено цілі та завдання, основні характеристики.

In the article defined the necessity of creation of the regional innovative system, investigated it's economic essence, defined aims and tasks, basic descriptions.

Ключові слова: регіональна інноваційна система, національна інноваційна система, інноваційні процеси, регіон, конкуренція, інновації.

Постановка проблеми. Сучасна світогосподарська система характеризується необхідністю постійного зростання продуктивності в умовах обмеженості первинних ресурсів. Тому в цій системі постійно здійснюється перебудова складових її компонентів і зв'язків між ними з метою підвищення ефективності використання ресурсів. Це досягається за рахунок інноваційної діяльності в різних секторах і на різних структурних рівнях економіки країни, регіону і всього світового господарства в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі питанням створення інноваційних систем різного рівня присвячені роботи таких провідних учених-економістів як Анісмов Ю., Архієреєв С., Єгорова М., Злупко С., Іванов В., Камеліна О., Колесников С., Мануйлова Є., Моргунов Є., Нікіфоров О., Павлиш Є., Попадинець О., Синиця Т., Снегірьов Г., Соколенко С., Шапошникова С., Шарко М. та інших.

Невирішені частини проблеми. Специфіка реалізації інноваційного процесів в регіонах України, що спостерігається за останній час, не відповідає стратегічним завданням її розвитку, зберігається відставання розвитку країни в цілому від провідних країн світу, посилюються диспропорції в інноваційному розвитку між її регіонами [5]. На сьогодні залишаються недостатньо дослідженими питання в області дослідження інноваційних систем на рівні регіону. В зв'язку з цим **метою даної статті** є визначення необхідності створення регіональної інноваційної системи, дослідження її економічної сутності, цілей та завдань, основних характеристик.

Основні результати дослідження. Перехід економіки на інноваційний шлях розвитку означає створення ефективної національної інноваційної системи, під якою традиційно розуміється сукупність суб'єктів і об'єктів інноваційної діяльності, що взаємодіють в процесі створення і реалізації інноваційної продукції і здійснюють свою діяльність в рамках політики, що проводиться державою, в області розвитку інноваційної системи [8]. Інноваційна система є динамічною частиною соціально-економічної системи, що розвивається, а також сукупністю елементів і процесів економічної системи, що забезпечує швидку і адекватну реакцію на зміну зовнішніх умов, насамперед змін вимог ринку. Національна інноваційна система – це система, що перетворює знання в нові технології, продукти і послуги, які споживаються на національних або глобальних ринках.

В інноваційній системі виділяють наступні елементи [17, с. 27]: комплекс інститутів, що приймають участь в виробництві, передачі та використанні нових знань; фірми та комунікаційні мережі, що вони створюють; наукова система; елементи ринкової інфраструктури; макроекономічна політика й форми державного регулювання; система освіти й професійної підготовки; товарні ринки, ринки факторів виробництва, ринки праці; система фінансування інновацій.

Фундаментальними передумовами розвитку інноваційних систем є конкуренція, що заснована на інноваціях, головним джерелом яких стає науково-дослідна діяльність великих корпорацій, а також творчість людини новатора, що виступають головними факторами економічної динаміки; конкурентний ринок, який є тим особливим інформаційним механізмом, що виявляє, використовує, координує знання незалежних один від одного людей, рівень сформованості інституційного середовища, зрілість інституційних структур та технологій як важливий контекст інноваційної діяльності, фактор, який прямо впливає на її зміст та структуру [5, с. 26].

Первинне трактування національної інноваційної системи припускало концентрацію уваги на науці і технологіях, як основних чинниках, що визначають середовище, в якому діють фірми. До кінця 1990-х років концепція національної інноваційної системи отримала ширший контекст, стверджуючи, що національна інноваційна система включає всі елементи соціально-економічної системи, а рівень розвитку технологій і інновацій визначається національними особливостями історичного розвитку країни [10, с. 8].

Інноваційними процесами все складніше управляти на національному рівні. Національні межі в інноваційних процесах стираються, транснаціональні корпорації розбивають ланцюжки створення доданої вартості